

Exodus 2. De NBV-vertaling met uitleg.

1-Een man uit de stam Levi trouwde met een vrouw uit diezelfde stam.

Een man trouwde: De NBV laat zomaar het woord ‘gaan’ weg. Terwijl dit woord ‘gaan’ juist van grote betekenis is. Het eerste wat Abram van God hoorde was: Ga! (Genesis 12:1). ‘Gaan’ is naar een doel gaan. Ibn Ezra leest dit letterlijk: de man reisde naar een andere stad. Nachmanides meende dat ‘gaan’ hier de betekenis heeft van ‘ondernemen’. Volgens Houtman zou ‘gaan’ hier de betekenis hebben van ‘hij durfde’. (Dit naar aanleiding van Exodus 1:22). Mijn opvatting is dat de schrijver mogelijk aangeeft dat deze man de enige was die in beweging kwam. Alle andere Israëlieten bleven zitten en kwamen niet in beweging. Mogelijk dat zij hoopten door zich stil te houden, dat de storm over zou waaien. Amram was de enige die visie had en daarnaar durfde te handelen.

Een man, een vrouw: Opvallend is dat hier de namen Amram en Jochebed ontbreken. In Exodus 6:20 worden die pas genoemd. Volgens Cassuto worden bewust de ouders van de toekomstige verlosser hier anoniem gehouden. Uit een naamloze man en een naamloze vrouw, dus uit heel eenvoudige mensen, wordt die later geboren.

Stam: in dit vers wordt twee keer het woord ‘huis’ gebruikt, wat ook staat voor ‘huisgezin’ of ‘familie’. Willen de vertalers de sterke verwantschap tussen Amram en Jochebed wat verdoezelen? Jochebed was namelijk de dochter van Levi en Amram een kleinzoon van Levi. Hij trouwde dus met zijn tante, de zuster van diens vader, wat in Leviticus 18 verboden wordt. Zie ook Exodus 6:20 en Numeri 26:59. Volgens de rabbijnse traditie was Jochebed 130 jaar oud toen Mozes geboren werd.

Trouwen: De rabbijnen menen dat hier sprake is van ‘opnieuw nemen’. Amram zou namelijk de seksuele omgang met zijn vrouw hebben opgegeven om te voorkomen dat zij kinderen zouden krijgen, waarvan de jongetjes door de Faro vermoord zouden worden. Maar Mirjam zou haar vader bewogen hebben op nieuw haar moeder te huwen. Zij maakte haar vader het verwijt dat hij nog erger was dan de farao. Deze bracht alleen de jongetjes om, maar door geen seksueel contact met zijn vrouw meer te hebben, voorkwam hij de geboorte van zowel jongetjes als meisjes.

Vrouw: hier staat het woord ‘dochter’, en zelfs ‘dé dochter van Levi’. Volgens Cassuto is het woord ‘dochter’ een sleutelwoord, want het komt voor aan het eind van hoofdstuk 1 en zes keer in de eerste paragraaf van hoofdstuk 2.

2-Zij werd zwanger en bracht een zoon ter wereld. Het was een mooi kind en ze hield het verborgen, drie maanden lang.

Mooi: Dit staat er niet! Hier wordt het woord ‘tov’, ‘goed’, gebruikt. De meeste moeder vinden hun pasgeboren kind ‘mooi’. Maar deze moeder zag in dat dit werkelijk een ‘goed’ kind was. Goed voor een bepaald doel, net als God in Genesis 1 steeds zag dat het ‘goed’ was.

Drie maanden. Ibn Ezra geeft als verklaring hiervoor dat Mozes’ stemgeluid na drie maanden te krachtig was geworden om hem langer te kunnen verbergen. Anderen menen dat de Egyptenaren elke drie maanden de huizen van de Israëlieten doorzochten. Mijn verklaring is dat de moeder van Mozes de gangen van Farao’s dochter heeft (laten) nagaan. Na drie maanden was zij te weten gekomen dat deze vrouw eens per maand naar de Nijl ging om te baden.

3-Toen ze geen kans zag haar zoon nog langer verborgen te houden, nam ze een mand van papyrus, bestreek die met pek en teer, legde het kind erin en zette de mand tussen het riet langs de oever van de Nijl.

Geen kans zien: Er staat gewoon: En niet was ze in staat.

Ze nam: De NBV laat ‘voor hem’ weg. Ook prof. Houtman vindt dat dit woord hier overbodig is. Cassuto verklaart echter dat bedoeld is ‘voor zijn behoud’. Het ‘voor hem’ duidt er ook mijns inziens op dat de moeder met zorg het kistje maakte ‘speciaal op maat voor hem’.

Mand. Hier staat het woord ‘teva’, dat ‘kist’, ‘doodskist’ betekent. Dit woord wordt uitsluitend in dit verhaal gebruikt en in het verhaal van Noach en de grote vloed. Ook daar is sprake van een kist die afgesloten wordt. Daar is de kist van hout, hier van papyrus. Ze worden beide ingesmeerd, maar voor ‘pek’ wordt daar een ander woord gebruikt. Zowel Noach als Mozes worden in zo’n kist gered, en via Noach de hele mensheid met de dierenwereld, en via Mozes het volk Israël. Door het woord ‘mand’ te gebruiken kan men geen verband meer leggen met het verhaal van Noach, wat zeker door de schrijver gesuggereerd wordt. Cassuto legt ook verbinding met het verhaal van Noach en zegt hierbij: één mens is waard gered te worden, en deze ene mens is bestemd om anderen te redden, zowel in dat verhaal als hier.

Papyrus. Een Egyptisch woord. Volgens professor de Boer werden in dergelijke mandjes godenbeelden bewaard. In Jesaja 18:2 staat dat ranke bootjes die op de Nijl voeren van dergelijk materiaal gemaakt waren.

Bestrijken, besmeren (met pek).

Pek en teer. De rabbijnen zeggen dat het kistje aan de buitenkant met pek besmeerd was en aan de binnenkant met leem. Zo werd het kistje waterdicht en toch had het kind geen last van de pekgeur waardoor het zou kunnen gaan huilen. Maar dat klopt niet, want de moeder gebruikte echt pek en teer. Mijn verklaring is dat de moeder juist wilde dat het kind zou huilen. Daardoor zou het sneller gevonden kunnen worden.

Leggen, zetten. Twee keer wordt hetzelfde werkwoord gebruikt. Volgens Cassuto geeft de schrijver daarmee aan met hoeveel zorg de moeder het kistje met haar zoon erin behandelt.

Het kind, en niet ‘haar kind’. Mogelijk geeft dit al aan dat de moeder een bepaalde afstand creëert tussen haar en het kind.

De mand zetten. Het woord ‘mand’ ontbreekt! De moeder heeft het kistje met het kind wel in het riet gelegd, maar door dit lijdend voorwerp weg te laten wordt mogelijk aangegeven dat de moeder dit tegen haar zin deed.

Riet. Het kistje wordt dus niet zomaar in de rivier gelegd, waar het door de stroom meegesleurd zou worden. Wie op de oever liep kon door het hoge riet het kistje niet zien.

Nijl. De eigenaam ‘Nijl’ wordt nergens gebruikt in Tenach. De aanduiding van de Nijl is altijd met het algemene woord ‘stroom’. Mogelijk dat de schrijver de Nijl, die door de Egyptenaren als godheid vereerd werd, geen eigenaam gunt.

4-De zuster van het kind ging een eind verderop staan, om te zien wat er met hem zou gebeuren.

Zuster. Net als bij de ouders ontbreekt hier ook heel bewust de naam van het meisje.

Zien. Er staat eigenlijk ‘weten’. Als er ‘zien’ had gestaan zou dit eerder wijzen op nieuwsgierigheid. Doordat er staat ‘weten’, ‘te weten komen’ wordt aangegeven dat dit zusje erg betrokken is bij wat met haar broertje gaat gebeuren.

Het lijkt er hier op dat Mozes’ moeder een slim plan bedacht heeft, en dat Mirjam ook een functie hierin toebedeeld heeft gekregen.

Volgens Cole had Mozes’ moeder deze plaats uitgekozen omdat Egyptische vrouwen hier de was deden.

De rabbijnse uitleg is dat Mirjam al profetes was, en zij had geprofeteerd dat haar moeder de redder van Israël zou voortbrengen. Nu wilde ze te weten komen wat hiervan uitkwam.

Volgens anderen zou Mirjam hier gestaan hebben om bij gevaar te kunnen ingrijpen.

(Volgens Abarbanel was Mirjam hier vijftien jaar oud).

Mijn verklaring is dat Mozes' moeder te weten gekomen was dat de dochter van Farao elke maand op een bepaalde dag naar de Nijl ging om er te baden.

5-Even later kwam de dochter van de farao naar de Nijl om te baden, terwijl haar dienaressen langs de rivier heen en weer liepen. Zij ontdekte de mand tussen het riet en liet die door een van haar slavinnen halen.

Baden, zich wassen. In het boek Exodus komt dit woord alleen voor in verband met de reiniging voor de tent der samenkomst, als de priester zich reinigt. In het boek Leviticus komt het 26 keer voor, ook altijd in verband met rituele reiniging. Hier is dus ook een ritueel bad bedoeld, een bad dat men neemt voordat men voor de godheid verschijnt.

Nijl: nee, er staat 'stroom'.

Dienaressen: Er staat alleen 'haar meisjes'. Deze meisjes zouden meegekomen zijn om ervoor te zorgen dat de prinses ongezien kon baden.

Mand: ook weer 'kist'. Volgens prof. de Boer werden zulke kistjes ook als doodskist gebruikt.

Slavin, dienstmeisje. Met dit woord wordt een meisje aangeduid dat werk verricht voor een meesteres.

En ze nam die in ontvangst: In de NBV ontbreekt dit.

Philo, de Joodse schrijver, schrijft dat Farao slechts één dochter had en dat deze kinderloos was. Ook Josephus schrijft: de dochter van Farao was getrouwd, maar kinderloos. Omdat ze graag een kind wilde adopteerde zij Mozes, en terwijl Mozes bij zijn moeder gezoogd heeft zij voorgewend zwanger te zijn.

Over de aanleiding dat de dochter van Farao in de Nijl ging baden, zijn verschillende opvattingen:

- Targum Pseudo-Jonathan zegt dat de Eeuwige de Egyptenaren met besmettelijke ziekten had geslagen. Zodra zij het kistje aanraakten waren ze genezen. Toen ook de prinses op zo'n manier genezen werd, kreeg zij Mozes lief.
- Josephus verklaart: Farao's dochter speelde aan de oever van de rivier toen ze zag dat het kistje door de stroom werd meegenomen. Zwemmers haalden het en brachten het tot haar.
- Benno Jacob schrijft: Zonder twijfel was de bedoeling van de moeder om het kind juist de dochter van Farao in handen te spelen. Die zal zeker niet voor de eerste keer naar de Nijl gegaan zijn om te baden, nee, ze zal het herhaaldelijk op deze zelfde plaats gedaan hebben. Zij zal bij de Hebreëen bekend geweest zijn om haar bewogenheid.
- Tegenwoordig is een opvatting dat voor de Egyptenaren het nijlwater heilig was en levenbrengend.

Toch is het heel opmerkelijk dat een dochter van Farao in een modderige rivier als de Nijl ging baden. Naast het feit dat het water bepaald niet schoon was, was baden in de rivier ook gevaarlijk vanwege krokodillen. Vooraanstaande Egyptenaren hadden in die tijd zeker badgelegenheden in huis. Er moet zeker een belangrijke reden zijn geweest voor dit rituele bad. Zie het verhaal aan het slot van deze pericoop.

6-Ze maakte de mand open en zag daarin het kind. Het jongetje huilde, en vol medelijden zei ze: 'Dat moet een Hebreuws kind zijn.'

De mand open maken. Er staat alleen maar 'zij maakte open'. Wat ze open maakte ontbreekt. Een rabbijnse verklaring voor dit ontbreken van het lijdend voorwerp is dat zij niet alleen het kistje opende (zoals de Samaritaanse Pentateuch weergeeft), maar tegelijk ook haar hart opende.

Zij zag daarin het kind. De Hebreeuwse tekst is op twee manieren te lezen, namelijk: 'Zij zag hem met het kind', of 'ze zag hem, het kind (een dubbel lijdend voorwerp)'.

Volgens een rabbijns commentaar zou met ‘hem’ God bedoeld zijn. Opmerkelijk is nog dat in Genesis 21:14, waar Abraham zijn zoon Ismaël wegstuurt, ook de woorden ‘het kind’/ ‘met het kind’ staat. De overeenkomst is dat ook daar een ouder een kind moet loslaten.

Huilen. Hier is het de enige keer in Tenach dat van een kind gezegd wordt dat het huilt. Een verklaring voor dit huilen zou kunnen zijn dat zolang het kistje in het water lag, die heen en weer wiegde. Zodra het opgepakt wordt gaat het kind huilen. Maar ook kan de peklucht het kind aan het huilen gemaakt hebben.

Hoe wist de dochter van Farao dat het een Hebreeuws kind was? De rabbijnse uitleg hiervoor is dat ze kon zien dat hij besneden was. Maar Nachmanides vindt dit onlogisch. Het kind werd daar toch niet uitgekled? Anderen menen dat het feit dat dit kind te vondeling gelegd was al voldoende reden was om aan te nemen dat het een Hebreeuws kind was.

(Het is trouwens de vraag of Mozes hier besneden was; mogelijk dat de ouders dit hadden nagelaten om te voorkomen dat hij daarbij zou huilen).

7-Toen kwam de zuster van het kind haar vragen: ‘Zal ik bij de Hebreeuwse vrouwen een voedster gaan zoeken om het kind voor u te voeden?’

Voor u. Dit komt tweemaal voor in dit vers (‘voor u roepen’ en ‘voor u zogen’). Cassuto verklaart dit door te zeggen dat Mirjam de indruk wilde wekken dat zij dit voorstel alleen maar doet ten bate van de prinses.

Volgens Josephus weigerde Mozes de borst van een Egyptische min.

Volgens Philo kon de prinses het kind niet mee naar huis nemen vanwege het bevel van de farao.

Schrijnend was dat er volop Hebreeuwse zogende vrouwen waren waarvan het kind vermoord was.

8- ‘Ja, doe dat maar,’ antwoordde de dochter van de Farao, waarop het meisje de moeder van het kind ging halen.

Ja, doe dat maar. Dit klinkt niet erg vorstelijk, en het Hebreeuws heeft dan ook alleen: ga’.

9-De dochter van de farao zei tegen de vrouw: ‘Neem dit kind mee en voed het voor me. Ik zal u ervoor betalen.’ De vrouw nam het kind mee en voedde het.

Meenemen: Maar dit staat er niet. Er staat ‘laat dit kind gaan’. De rabbijnen en Rashi verklaren dit door te zeggen dat de dochter van de farao onbedoeld profeteert

Betalen: Het is ironisch dat een moeder betaald krijgt voor het zogen van haar eigen kind.

Het persoonlijk voornaamwoord ‘ik’ staat hier extra. Men zou kunnen vertalen:

hoogstpersoonlijk zal ik betalen. Mogelijk dat de schrijver hiermee te kennen geeft dat de dochter van de farao regelmatig bij haar adoptiezoon ging kijken.

10-Toen het groot genoeg was, bracht ze het naar de dochter van de farao. Deze nam het kind aan als haar eigen zoon. Ze noemde hem Mozes, ‘want’, zei ze, ‘ik heb hem uit het water gehaald.

Ze bracht het: net als in 1 Samuel 1:24, waar Hanna ook afstand doet van haar zoontje Samuël als hij van de borst afgewend is. Deze beide keren ontbreekt in dit woord de letter ‘jod’. De gewone vorm mét de ‘jod’ erin komt voor in Richteren 19:3. Mogelijk dat de schrijver hier en in 1 Samuel 1:24 te kennen geeft dat deze moeders het kind tegen hun zin uit handen geven.

Mozes: letterlijk is de betekenis ‘hij die uittrekt’. Het Egyptische woord ‘Mozes’ is de algemene aanduiding voor ‘mens’, en betekent letterlijk ‘afstammend van’ Het komt vaak in eigennamen voor zoals Tutmozes, Ra-mses.

Benno Jacob pleit er sterk voor om de naam Mozes als Hebreeuwse naam te beschouwen. De dochter van Farao wist direct toen ze hem zag dat het een Hebreeuws kind was, en in haar uitspraak profeteert ze als het ware dat Mozes zijn volk uit het water zal trekken.

In dit hele gedeelte spelen alleen vrouwen een rol van betekenis.

#

Carmichael somt verschillende overeenkomsten op tussen Mozes en Jozef:

1. Jozef wordt uit de put getrokken en wordt niet vermoord. Mozes wordt uit het water getrokken en niet vermoord.
2. Bij Jozef is het Ruben (en de broers) die tijdens het bevrijden van Jozef uit de put op een afstand zijn. Bij Mozes is het Mirjam die op een afstand staat.
3. Vreemdelingen en geen volksgenoten halen Jozef uit de put en Mozes uit het water.
4. De broers van Jozef willen niets van doen hebben met hem. Mozes' volksgenoten evenmin (zie ver 11-15)
5. Jozef en Mozes gaan naar een vreemde omgeving en wonen daar een tijdlang
6. Beiden trouwen met de dochter van een heidense priester.
7. Beiden krijgen twee zoons.
8. Jozef blijkt wijzer te zijn dan Egyptische waarzeggers, net als Mozes (zie Exodus 7:8-12).

Een nog sterkere parallel vormen de verhalen over Mozes met die over Hagar (volgens Hamilton):

1. Hagar wordt van slavin tot tweede vrouw des huizes. Mozes wordt van een slavenkind een prins.
 2. Hagar wekt Sara's woede op, en Mozes die van Farao.
 3. Hagar vlucht de wildernis in, net als Mozes voor Farao
 4. In de wildernis komt een ontmoeting met 'de engel van JHWH', zowel bij Hagar als bij Mozes en beiden worden teruggestuurd (Exodus 3:2).
 5. Hagar wordt door God gesommeerd terug te keren naar haar meesteres. Mozes ook (Exodus 3:10).
 6. Hagar krijgt van de engel beloften, net als Mozes (Exodus 3:12).
 7. Hagar geeft God een speciale naam: 'U bent een God die ziet', en Mozes krijgt ook van God diens naam te horen (Exodus 3:13-15).
 8. De tweede ontmoeting tussen Hagar en God is bij een doornstruik. Mozes' eerste ontmoeting met God is ook bij een doornstruik (Exodus 3:2).
 9. Hagar wordt voor een tweede keer de wildernis ingedreven. Mozes, en zijn volk, wordt door de Farao ook de wildernis in gedreven, waar hij dus voor de tweede keer komt (Exodus 10:11 en 12:39).
 10. Bij beide gelegenheden bewerkt God de uitdrijving. (Exodus 12:34).
 11. Bij Hagar dreigt haar kind van dorst om te komen, net als Gods volk (Exodus 15:22-26).
 12. God hoort de stem van Hagars zoon, net als die van Mozes (Exodus 15:25).
- Zo lijkt Hagar een paradigma van Mozes te zijn, en Ismaël van Israël.

Exodus 2. Een modderbad

De NBV vertaalt dit vers zo:

Even later kwam de dochter van de Farao naar de Nijl om te baden, terwijl haar dienaressen langs de rivier heen en weer liepen.

De Herziene Naardense Bijbel heeft:

Daar daalt de dochter van Farao neer om zich te wassen aan de Stroom terwijl haar meisjes wandelen op de hand van de stroom;

Een vraag die dit verhaal oproept is: waarom gaat een prinses baden in de Nijl? De huizen van de Egyptische vooraanstaanden en zeker de paleizen hadden prachtige badinrichtingen. Bovendien was de Nijl gevaarlijk vanwege krokodillen, en het nijlwater was bepaald niet schoon. Er werd namelijk door de Nijl veel slik meegevoerd, wat voor het land wel gunstig was, maar het water werd daardoor voor baders minder aantrekkelijk. Nogmaals de vraag: waarom baadde de prinses niet in het bassin in haar paleis? (Cleopatra wordt vele eeuwen laten zelfs beroemd vanwege haar baden in ezinnenmelk).

In het bijbelboek 2 Koningen, hoofdstuk 5 is ook sprake van iemand die afdaalde in een rivier. Het gaat daar over Naäman, een Syrische generaal die een ernstige ziekte heeft. De profeet Elisa adviseert hem te gaan baden in de Jordaan. Als de man dit uiteindelijk doet komt hij genezen uit het water.

Het Hebreeuwse woord 'baden' dat in beide verhalen gebruikt wordt heeft de betekenis van : 'zich reinigen om voor de godheid te kunnen verschijnen'.

Zou de prinses, net als Naäman, genezing willen zoeken door zich te baden in de Nijl? Ja, het motief in deze beide verhalen is hetzelfde. Maar van de prinses wordt niet gezegd dat ze 'melaats' was, zoals Naäman. Waar de prinses aan leed is op te maken uit aanwijzingen die het verhaal zelf geeft.

Zij alleen gaat baden in de rivier; haar dienaressen niet. Hoe wist Mozes' moeder dat de prinses op die dag, op dat tijdstip dáár ging baden. Wel, omdat ze opgemerkt had dat deze vrouw elke maand op een vaste dag en een vast tijdstip daar ging baden. Elke maand, als haar menstruatie voorbij was ging zij aan de vruchtbaarheidsgodin vragen om een kind. De Nijl werd namelijk in Egypte als godheid vereerd want de vruchtbaarheid van het land was aan deze rivier te danken. Zo gaat deze vrouw vruchtbaarheid vragen aan de vruchtbaarheidsgodin zelf.

(Trouwens reeds Flavius Josephus, een Joodse geschiedschrijver uit de eerste eeuw, heeft al verondersteld dat de dochter van Farao een kinderloos huwelijk had).

En in Exodus 2:5 wordt zij verhoord: er is een kistje met een kind, een kind gekregen van de godheid, de Nijl zelf. Haar vader wilde alle Hebreeuwse jongetjes doden en natuurlijk had zij het jongetje direct moeten laten verdrinken. Maar omdat dit kind voor haar een godenzoon is aanvaardt ze het als haar eigen kind en zo groeit Mozes op aan het hof van de Farao.

Opmerkelijk zijn de overeenkomsten tussen dit verhaal over de dochter van Farao en het verhaal over de vrouw van Potifar in Genesis 39. Het zijn beide Egyptische vrouwen. Beide vrouwen blijven naamloos. Beiden wensen een kind. De verschillen zijn dat de vrouw van Potifar, met medeweten van haar man, probeert nageslacht te verkrijgen met behulp van de Hebreeuwse slaaf Jozef. Hier probeert de dochter van Farao de godheid te bewegen om haar onvruchtbaarheid op te heffen. Jozef weigert zijn medewerking, maar de dochter van Farao krijgt van de vruchtbaarheid schenkende riviergodin een sarcofaagje met het gewenste kind erin.

11-Toen Mozes volwassen geworden was, zocht hij op een dag de mensen van zijn volk op. Hij zag welke zware dwangarbeid ze verrichtten en was er getuige van dat een Hebreëer, een volksgenoot van hem, door een Egyptenaar werd geslagen.

Opzoeken. Hier is niet zozeer sprake van ‘opzoeken’, maar van het kijken met gevoel, met mededogen: aanzien, omzien naar. Dezelfde uitdrukking staat in Genesis 29:32, waar Lea zegt dat God naar haar ellende omgezien heeft, en in Genesis 44:34 waar Juda zegt dat hij de ellende van zijn vader niet kan aanzien, en in Samuel 11:1 waar Hanna ook zegt dat God haar ellende gezien heeft.

Zware dwangarbeid, dwangarbeid.

Er getuige van zijn: Ook hier wordt weer het woord ‘zien’ gebruikt, maar nu zonder dat er sprake is van mededogen: Mozes zag dit aan. In plaats van te kijken naar de geweldige bouwwerken als de piramides, kijkt Mozes naar de keerzijde hiervan.

Slaan. Vaak wordt erbij gezegd dat men slaat met een voorwerp (David slaat Goliath met een steen, 1 Samuel 17:49-50, Abisai wil Saul slaan met een speer, 1 Samuel 26:8 en Abner slaat Asaël met een speer, 2 Samuel 2:23. Waarschijnlijk zal het hier ook met een voorwerp gebeurd zijn, bijvoorbeeld een stok.

Hoe wist Mozes dat de Israëlieten zijn broers waren? Vaak ziet men dat als mensen volwassen worden (en Mozes is hier veertig jaar, de leeftijd dat Izaäk, Ezau en Jakob geacht werden zelfstandig door het leven te gaan) zij op zoek gaan naar hun afkomst.

De rabbijnse uitleg over dit incident is dat de geslagene Datan was, de latere tegenstander van Mozes. De vrouw van Datan was verleid door een Egyptische slavendrijver en om deze misdaad geheim te houden wilde de Egyptenaar Datan doodslaan.

12-Hij keek om zich heen, en toen hij zag dat er niemand in de buurt was sloeg hij de Egyptenaar dood; hij verborg hem onder het zand.

Om zich heen kijken. Er staat hier ‘hij wende zich hierheen en daarheen’. Er staat niet dat Mozes keek. Pas nadat hij zich hierheen en daarheen gewend had, keek hij.

Wat was de reden dat Mozes zich hier en daarheen wendde? Veel Joodse uitleggers zeggen dat Mozes op zoek was naar hulp of een rechter die tussenbeide kon komen. Toen hij zag dat niemand te hulp schoot greep hij zelf in. Zie Jesaja 59:15-16 waar staat: *En JHWH zag en het was kwaad in zijn ogen want er was geen recht. En hij zag dat er niemand was, en zijn arm bracht hem redding.* De zinsnede ‘en hij zag dat er niemand was’ komt alleen op deze twee plaatsen voor!

Hillel zegt hierover: Als er geen man is, probeer zelf er een te zijn.

Doodslaan, verslaan, slaan. Met dit woord wordt in de eerste plaats gewoon ‘slaan’ bedoeld, maar het gevolg kan wel zijn dat iemand door dit slaan overlijdt. Is dit ‘slaan’ van Mozes al een voorafschaduw van het ‘slaan’ door JHWH van Egypte later?

!μ;φῶῶ verbergen, begraven.

De Rabbijnse uitleg is dat deze doodslag niet met voorbedachten rade is gedaan. Het overkwam Mozes, en zijn vlucht naar Midian was dan ook legitiem. Zie Numeri 35:2. Veel andere exegeten menen wel dat het moord met voorbedachten rade was. Wat tegen dit laatste pleit is dat Mozes niet om zich heen keek (zoals velen foutief vertalen), maar heen en weer liep.

13-De dag daarop zag hij hoe twee Hebreeuwse mannen met elkaar op de vuist gingen. ‘Waarom sla je iemand van je eigen volk?’ vroeg hij aan de man die begonnen was.

De dag daarop: Letterlijk staat er ‘de tweede dag’. In dit vers wordt gesproken van ‘tweede dag’ terwijl in het vorige vers geen sprake was ‘eerste dag’/’dag één’.

Waarom: Mozes vraagt niet naar de aanleiding van dit gevecht, maar naar de zin ervan.

De man die begonnen was: hier staat het woord 'booswicht'. Blijkbaar had Mozes zijn oordeel al klaar wie de schuldige was van deze vechtpartij.

Slaan. Hier wordt ook weer het woord 'slaan' gebruikt, net als in vers 12. Ook: verslaan, doodslaan.

Iemand van je eigen volk: Hier wordt het woord 'naaste' gebruikt. In dit geval is het een volksgenoot, maar de naaste kan ook iemand van een ander volk zijn, zoals blijkt uit de gelijkenis van Jezus over de barmhartige Samaritaan.

14-Maar die antwoordde: 'Wie heeft jou als leider en rechter over ons aangesteld? Wou je mij soms ook doodslaan, net als die Egyptenaar?' Mozes schrok, hij dacht: Dan is het dus toch bekend geworden!

Leider: Beter zou zijn de vertaling 'leidsman', want het woord 'man' staat hierbij.

Hess: als het woord 'man' staat vóór een volgend woord duidt het op een functie of positie.

In vers 11 staat de uitdrukking 'een Egyptisch man'.

Leidsman en rechter. Een hendiadys: twee woorden die één functie aanduiden. Deze combinatie komt 6 keer voor in Tenach, o.a. in Amos 2:3.

Mozes schrok: letterlijk 'Mozes werd bang'. Rashi geeft als uitleg hierbij: Mozes is hier niet bevreesd voor zijn eigen leven. Hij is bang dat mensen die heel hun leven slaaf geweest zijn, het niet waard zijn om verlost te worden. Zelf was hij namelijk de enige Israëliet die niet in slavernij was opgegroeid, en geen slavenmentaliteit had zoals al zijn volksgenoten.

Mozes mag de booswicht wel erg dankbaar zijn, want als deze hem niet deze vraag gesteld had, wist hij niet dat zijn leven gevaar liep.

15-Toen de farao ervan hoorde, wilde hij Mozes laten doden. Daarom vluchtte Mozes voor de farao.

Zo kwam hij in Midjan terecht, en daar ging hij bij een put zitten.

Willen: van plan zijn.

Vluchten, heenvluchten (barach). Er bestaat een ander woord voor 'vluchten' (noes) dat 'wegvluchten' betekent. 'Barach' heeft meer de betekenis heeft van ergens heen vluchten, op een bepaalde plaats zijn toevlucht zoeken.

Midjan: Ook Elia vluchtte hierheen nadat hij de vierhonderdvijftig profeten van Baäl bij de Karmel gedood had (1 Koningen 19:3-4).

Midjan: In het boek Genesis wordt Midjan afstammeling van Ismaël genoemd. De nomadische stammen ten oosten van Kanaän zouden met deze term aangeduid worden. Mogelijk dat de stam waar Mozes terechtkomt de stam der Koesjieten was. Volgens 1 Kronieken 21:16 waren de Koesjieten een buurvolk van de Arabieren. In Numeri 12:1 wordt gesproken van een Koesjitische vrouw die Mozes huwde. Is dit Sippora? In Richteren 3:8 is sprake van Koesjan-Risjtajim, de koning van Edom(?). De egyptoloog Maisler zegt dat er twee gebieden zijn die met de naam Koesj aangeduid worden, één ten zuiden van Egypte (Soedan, Ethiopië), en et andere het gebied ten zuidoosten van Palestina. Volgens Genesis 25:2 waren de Midjanieten afstammelingen van Abraham. Zou dit de aanleiding geweest zijn dat Mozes hier zijn toevlucht zocht? In Exodus 18:10 noemt Jethro de God van Israël met zijn eigen naam, en in Exodus 18:12 laat Mozes zijn schoonvader een offer brengen aan deze God. Dit pleit ervoor dat Jethro besef had van de God van Israël, en dat hij mogelijk priester was van de God van Israël.

Terechtkomen: Twee keer staat hier hetzelfde woord dat de tweede keer in de NBV vertaald wordt met 'hij ging zitten'. Het woord 'jashav' betekent: zitten, blijven, wonen. De tekst geeft eerst in het algemeen aan dat Mozes de bedoeling had zich blijvend te vestigen in

Midjan. Daarna gaat het over een specifieke gebeurtenis, namelijk het gaan zitten bij een put.

Put. Zo'n put werd gewoonlijk van stromend water voorzien door een bron die onder in de put aanwezig was. Zie hiervoor het verhaal van Rebekka bij de put in Genesis 24. Daar gaat zij steeds op en neer in de put om water omhoog te brengen in haar kruik.

Een bron is voor een man niet een normale ontmoetingsplaats. De plaats waar mannen samenkwamen was de poort van de stad. Een put was specifiek de ontmoetingsplaats voor vrouwen, die gewoonlijk water putten. Of ook voor herdersjongens die voor hun vee moesten putten.

Uitzonderingen zijn de knecht van Abraham in Genesis 24, die heel bewust een vrouw wilde ontmoeten, en Jakob, die als zwerver bij Haran aankwam. Ook Mozes zal hier zonder bezit aangekomen zijn en als zwervende vreemdeling had hij waarschijnlijk geen hoge dunk van zichzelf. Later wordt hij ook herder van zijn schoonvader, een beroep dat bepaald niet in aanzien was.

16-De priester van Midjan had zeven dochters. Zij kwamen daar water putten en vulden de drinkbakken om de schapen en geiten van hun vader te drinken te geven.

Drinkbak, trog. Dit woord komt ook voor in het verhaal van Jakob, die de schapen van zijn schoonvader Laban weidt en te drinken geeft (Genesis 30).

Te drinken geven, drenken. Water putten werd vooral door vrouwen en jongelui gedaan, maar er zijn ook tekstplaatsen waar gesproken wordt van mannen die water putten (Deuteronomium 29:10-11 en Jozua 9:27), maar daar lijkt het niet zozeer een gewone bezigheid te zijn voor mannen, maar een denigrerend iets.

17-Maar er kwamen ook herders, die hen wilden weggagen. Daarop schoot Mozes hun te hulp en gaf het vee te drinken.

Weggagen: Niet alleen dat deze knapen het op dit moment wilden. Het was blijkbaar vaker voorgekomen dat de meisjes de troggen gevuld hadden en daarna door de herders weggejaagd werden (Zie vers 18).

Het vee. Er staat 'hun vee', waarbij het woordje 'hun' niet vrouwelijk is, wat normaal zou zijn, maar mannelijk. Als een voornaamwoord mannelijk is als het over vrouwen gaat kan er op duiden dat die vrouwen nogal ondernemend waren.

18-Toen ze thuiskwamen, vroeg hun vader, Reüel, hoe het kwam dat ze die dag zo snel terug waren.

Reüel. De betekenis is 'God is een kameraad'. Het is niet helemaal zeker of dit de naam van de vader of van de grootvader van de meisjes is. Zie Numeri 10:29 en Richteren 4:11. De gedachte hierachter is dat als vader Jethro als priester dienst deed, de grootvader (Reüel) thuis bleef. (Het woord 'vader' kan ook wel 'voorvader' betekenen).

In Richteren 1:16 en 4:11 wordt Jethro een 'Keniet' genoemd en geen Midianiet. Dit kan verklaard worden door aan te nemen dat 'Midian' niet de naam is van één volk, maar van een confederatie van volken waarvan de Kenieten er één was.

Hoe. Hier wordt gevraagd naar de reden, en niet naar de zin van iets (zoals in vers 13).

Snel. Vaak wordt dit van vrouwen gezegd (bijvoorbeeld van Sara, Rachel, Simsons moeder, Abigail en de vrouw te Endor).

19-Er was een Egyptenaar die ons te hulp kwam tegen de herders, 'antwoordden ze, 'en hij heeft ook water voor ons geput en de dieren te drinken gegeven.

Een Egyptenaar: Midrasj Rabba zegt: Mozes was een Hebreëer, maar hij zag eruit als een Egyptenaar. Hij droeg Egyptische kleren en sprak Egyptisch. Een bijzondere dubbelzinnige

uitleg is dat met ‘een Egyptenaar’ de man is bedoeld die door Mozes gedood was. Mozes zou tegen de meisjes dat in wezen niet hij hen gered had, maar door de dood van een Egyptenaar ben ik hier en ben jullie te hulp gekomen.

20- *‘En waar is hij nu?’ vroeg hun vader. ‘Waarom hebben jullie die man daar achtergelaten? Nodig hem uit om te komen eten.’*

Waarom. Hier is weer de vraag naar de bedoeling. Reüel vraagt dus niet naar de reden waarom zij de man achtergelaten hebben, maar dit ‘waartoe’ wijst al op een toekomstverwachting.

Uitnodigen: in dit woord ontbreekt de laatste letter, waardoor het heel kortaf klinkt. Nadat hun vader eerst de meisjes verweten heeft dat ze een vreemdeling niet zomaar achter hadden mogen laten, lijkt hij hier vrij bits hen een bevel te geven.

Komen eten: de maaltijd gebruiken. Er staat niet ‘met ons’. Ook Abraham zette zijn gasten een maaltijd voor en bleef zelf toekijken om te zien of het hen aan niets ontbrak (Genesis 18 vers 8).

Bij nomadische volken was gastvrijheid een groot goed.

Fretheim wijst op het verschil in mentaliteit tussen de ontvangst van Mozes door zijn volksgenoten in Exodus 2:11-15 en bij vreemden hier in vers 16-22. Zijn eigen volksgenoten bezien hem met argwaan, terwijl vreemden hem gastvrij onthalen.

21- *Mozes liet zich overhalen om bij die man te blijven, en deze gaf hem zijn dochter Sippora tot vrouw.*

Zich over laten halen: instemmen, op een verzoek ingaan, besluiten tot.

Sippora. Betekenis: vogeltje.

Tot vrouw: De NBV wil dit hier wel lezen, maar het staat er echt niet. (De NBV volgt hier niet de Hebreeuwse tekst maar de Samaritaanse Pentateuch en Septuaginta). Er wordt niet gesproken van een huwelijksluiting of bruiloft. Trouwens de bruiloften die in Tenach gevierd worden lopen beide niet zo goed af (Jakob die van zijn schoonvader Laban de verkeerde vrouw krijgt, en Simson die een meervoudige moord pleegt omdat zijn vrouw het raadsel dat hij opgegeven had verklapt had).

De rabbijnen vragen zich af hoe een groot man als Mozes bij een heidense priester zijn intrek neemt en een dochter van hem huwt.

Mozes kwam volkomen berooid aan in Midian, net als Jakob in Haran. Jakob moest daarna zeven jaar werken als bruidsschat. Moest ook Mozes daarom bij zijn schoonvader in dienst treden? Reüel wil Mozes best een vrouw geven, want dat is de bestemming voor een man, maar Mozes kon als bruidegom geen groot feest betalen. Vandaar dat het een relatie werd die niet officieel gevierd werd.

22- *Zij bracht een zoon ter wereld, en Mozes noemde hem Gersom, ‘want,’ zei hij, ‘ik ben een vreemdeling geworden, ik woon in een land dat ik niet ken.*

Gersom. De betekenis is: daar, een vreemdeling (‘geer’).

Wonen: De uitdrukking ‘ik woon’ staat niet in het Hebreeuwse origineel.

Een land dat ik niet ken: Letterlijk ‘een vreemd land’ (‘nochri’). Het onderscheid tussen een ‘geer’ en een ‘nochri’ is dat een ‘geer’ een persoon is die, ook al behoort hij tot een ander volk, zich aangepast gedraagt. Een ‘nochri’ is een vreemde die onaangepast blijft.

#

23- *Jaren gingen voorbij, en de koning van Egypte stierf. Maar de Israëlieten gingen nog altijd onder dwangarbeid gebukt. Ze klaagden luid en hun hulpgeroep steeg op naar God.*

Jaren gingen voorbij. Het Hebreeuws zegt dat de dagen veel werden. Dit is een bijzondere uitdrukking die in de Joodse traditie verklaard wordt door te zeggen dat de dagen zelf erg lang duurden wege de verdrukking.

Luid klagen. Hier is geen sprake van 'klagen'. Klagen doet men als men in de rouw is. Hier is sprake van 'roepen', maar het is niet het gewone woord voor roepen, 'tsaäk', maar 'zaäk', dat een op een zacht geluid duidt: kermen. Maar God hoort misschien een zacht kermen wel beter dan een hard gillen. In Genesis 21:18 hoort God zelfs de stem van Ismaël die bewusteloos onder een struik ligt.

Er is een sterke overgang tussen vers 22 en 23: In vers 22 was sprake van een geboorte, hier van een sterven. In vers 22 ging het over een jong kind, hier over een oude koning. In vers 22 heeft het kind een naam, hier heeft de farao geen naam.

24-God hoorde hun jammerkreten en dacht aan het verbond dat hij met Abraham, Isaäk en Jakob gesloten had.

God dacht: Zoals er staat dat God hoorde, zo staat er ook 'God dacht, en niet 'hij dacht'. In vers 23-24 worden vier termen gebruikt om het klagen van de Israëlieten mee weer te geven, en in vers 24-25 ook vier uitdrukkingen om Gods reageren weer te geven.

25-Hij zag hoe de Israëlieten leden en trok zich hun lot aan.

Hij: Ook hier staat weer 'God'. En ook staat er niet 'hij' (trok zich hun lot aan), maar 'God'.

Dit vier keer gebruik maken van 'God' in de verzen 24-25 is volgens de grammaticale regels niet juist. De 2^e en 4^e keer had er inderdaad 'hij' moeten staan. De schrijver wil, door dit vier maal weergeven van 'God', ons laten doordringen van het feit hoe nauw God zich verbonden voelde met de Israëlieten.

Lijden: Zo staat het er niet. Er staat dat God de Israëlieten zág. God is een persoonlijk God, die mensen ziet, en niet iets abstracts als lijden ziet.

Hij trok zich hun lot aan. Ook dit staat er niet. Er staat: Hij kwam te weten/hij wist. Omdat het lijdend voorwerp ontbreekt proberen de diverse vertalingen hiervoor een oplossing te vinden. De Septuaginta heeft bijvoorbeeld: 'Hij maakte zich bekend'.

Volgens mijn mening zou het lijdend voorwerp hier bewust weggelaten kunnen zijn, om nog in het onzekere te laten wát God wist. In Exodus 3:7 komt dan de oplossing. Daar staat wat God wist.

Geraadpleegde commentaren: de BHS, Bible Works, Cassuto, Childs, Hirsch, Hamilton, Houtman, Benno Jacob, Rashbam en Rashi.